

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА

УДК 737.23

Василь ГУРМАК

заслужений діяч мистецтв України,
професор кафедри монументально-декоративної скульптури ЛНАМ

МЕДАЛЬ: ПРОБЛЕМИ ЖАНРОВОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ

© Гурмак В., 2015

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.33961>

***Анотація.** Стаття продовжує досліджувати проблемні питання сучасного медальєрного мистецтва, зосереджуючи увагу на складноцях з визначенням жанру тієї чи іншої медалі. Прийнята сьогодні в українському мистецтвознавстві жанрова класифікація отримана в спадок від радянського мистецтвознавства, тобто є застарілою хронологічно й ідеологічно. Пропонується метод встановлення жанрових дефініцій, пов'язаний з історичним розвитком медальєрного мистецтва від античності до сьогодення.*

***Ключові слова:** художня медаль, медальйон, плакета, медальні жанри.*

Сучасна медальєрика стикається з проблемами не лише чіткого визначення терміна “медаль”, а й класифікації медальних жанрів. А. Косарева [1, с. 10] вважає, що розвиток медалі йшов від узагальнених образних вирішень античності до всевужчого розуміння теми: спочатку з'являється портрет, пізніше репрезентативний портрет, у ХІХ ст. відбувається розподіл на жанри, і лише від середини ХХ ст. медаль знову повертається до широкого охоплення подій. За формою автор поділяє медалі на круглу медаль, медальйон, плакету і жетон, за видом — на меморіальні, ювілейні та нагородні (до останніх тісно примикають спортивні медалі, що поділяються на натільні та настільні), а за жанром — на персоналії, медалі з історичною тематикою, пейзаж і теми побутового жанру (наприклад, економіка, сільське господарство, спорт тощо).

Ідеологічна зумовленість такого розподілу очевидна — у час написання книги автор повинна була дотримуватись офі-

ційної доктрини, за якою призначення художника полягає насамперед у відображенні соціальних реалій (звідси термін “соцреалізм”). Релігійні мотиви проголошувалися “мракобиссям” і “забобонами”, тож статус реальності надавався лише “побуту”. Однак якщо “очистити” мистецтво від сакральної теми, на смітник історії слід викинути більшість музейних експонатів. У сучасному світі, вільному від ідеологічних штампів, немає жодних підстав для ігнорування жанру релігійної медалі.

Викликає запитання й обрана точка відліку від ренесансної медалі, оскільки медальєрне мистецтво не лише почалося з монет, а й без постійного звернення до античного спадку не може бути зрозумілим. Як відомо, ренесансні майстри взагалі не вважали, що винайшли якийсь новий мистецький жанр. Усе, до чого вони прагнули — це відродити античне мистецтво карбування. Тож античні монети повинні бути враховані в будь-якій системі класифікації медальних жанрів. А це неможливо зробити, якщо не визнати статусу жанру за анімалістикою, оскільки більшість монетних композицій й античності містили зображення тварин.

Підтримуючи класифікацію А. Косаревої, В. Голуб[1, с. 3] також виділяє чотири жанри: медалі-персоналії з портретними зображеннями, історичні медалі, медалі з пейзажами та медалі з побутовими сюжетами. Однак обидва згадані автори зазначають, що ці класифікації дають лише приблизне уявлення про предмет, не намагаючись охопити всієї картини.

Оскільки медальєрне мистецтво є різновидом мистецтва скульптурного, для більш детального розподілу медалі на окремі жанри можна скористатися жанрами скульптури. До останніх належать: анімалістична скульптура, релігійний образ, портрет, тематична композиція, історичний сюжет, ню, побутові сцени, жанр фрагменту. Більшість монументальних скульптур (міські пам'ятники, нагробки) є поліструктурними жанрами, поєднуючи портрет, історичний сюжет, декоративний або геральдичний мотив тощо. Завдяки наявності двох сторін, принаймні два жанри зазвичай поєднує й медаль. Особливо розповсюдженим є поєднання портрета на лицевому боці та історичної, геральдичної, алегоричної або шрифтової композиції на звороті. Це

вносить додаткову плутанину в жанрові дефініції медалі.

Тож не дивно, що у своїй системі класифікації Вейн Джонсон [3, с. 1-3] взагалі залишив жанр поза розглядом. Прийнятий 1966 р. на роботу до Medallie Art Company, він зіткнувся з необхідністю класифікувати всі випущені компанією медалі (6121 екземплярів!) за відсутності жодних системних правил такої класифікації.

Змушений виробити власні принципи, В. Джонсон запропонував класифікувати медалі за аналогією з людьми, тобто за іменами та прізвищами. “Імена” медалі він розділив на три типи: ім’я зображуваної особи, назва зображуваної історичної події, ім’я або назва емітента або спонсора, що замовив медаль. “Прізвища” медалі мають п’ять основних типів: класична медаль (medal) розміром 40-70 мм, маленька медаль (medalet) розміром 20-30 мм, медальйон (medallion) розміром 80-100 мм, плакетка (plaquette) з розміром довшої сторони до 200 мм і плакета (plaques) з розміром довшої сторони більше 200 мм. Менш поширеними “прізвищами” є медальний об’єкт, емблема, зливков, рельєф та ін.

Додаткові складнощі класифікації виявилися пов’язаними з експериментами сучасних скульпторів на зразок розфарбовування, включення кристалів, приєднання елементів та ін. Та як і у випадку з терміном “медаль”, неможливість чітких дефініцій не означає неможливості визначення взагалі.

У межах статті неможливо вирішити питання із жанрами медалі — це мета спеціалізованих досліджень. Аби якомога точніше охопити все різноманіття світу медалі, розіб’ємо його на різновиди за характером зображення.

Для спрощення завдання такої класифікації вважатимемо за достатнє, якщо критеріям відповідає бодай одна сторона. Оскільки між медаллю та монетою як мистецькими творами немає принципової різниці, розгляд розвитку жанрів слід почати від античних монет. Тож критерієм для визначення черговості появи того чи іншого різновиду має стати принцип — чим пізніше з’являються монети із зображенням цього типу, тим більш відстроченою має стати згадка про нього. Вочевидь, найновішими слід визнати різновиди, що не мають жодних аналогів у античних або середньовічних монетах, а виникли в кінці ХІХ — на

початку XXI ст. унаслідок розвитку медальєрного мистецтва.

Найбільш просто визначитися з першим різновидом, оскільки більшість перших монет містило зображення тварин. Майже одночасно з тваринами на монетах починають карбувати зображення та імена божеств. Фактично, самі тварини вже символізували те чи інше божество, але для відокремлення різновидів до власне релігійного слід зарахувати лише зображення божеств у антропоморфному вигляді.

Наступним за хронологією різновидом є історичний, що його затвердження починається з епохи Александра Македонського. Хоча так звані побутові сюжети здебільшого виділяють в окремих жанр, зміст кожного з них зводиться до історії — нехай народження, весілля, ювілеї тощо й становлять події, чия значущість часто обмежується кількома людьми, однак у випадку правителя держави кожне з них визнається історичним фактом. Чому ж медаль на одруження Наполеона належить до історичного жанру, а медаль на одруження “Петра Гнатовича” — ні? З точки зору сюжету вони абсолютно рівноцінні й розділити їх можна, лише звертаючись до політичного контексту: Наполеон I правив Францією, тоді як “Петро Гнатович” усе життя працював на заводі.

Для з’ясування ситуації достатньо розділити історію на велику і малу: перша становить події масштабу всієї країни, а друга обмежується окремим будинком або районом. Логіка розвитку медальних різновидів відповідає універсальній матриці, за якою сакральне передує світському, а велике — малому. Зокрема, спочатку на вічне життя міг розраховувати лише фараон, але поступово йому уподібнився кожен власник гробниці. Отже, більшість побутових сюжетів у медалі має бути зарахована до історичного різновиду під рубрикою “мала історія”.

Оригінальним підвидом історичної медалі є медаль сатирична, що походить від сатиричних монет часів Реформації та сягає свого піку розвитку в часи Першої світової війни.

Знову-таки, майже одночасно з історичним жанром на античних монетах з’являється портрет, однак, оскільки сам Александр зображувався винятково у вигляді божества, до портрета як такого можна зарахувати лише образи правителів

елліністичних держав, що виникли після розпаду його імперії. Різновидами медального портрета є ювілейні медалі з портретом ювіляра, медалі з уявним портретом, що становлять зображення людини, чий вигляд нав'язаний художникові його власною фантазією, масонські медалі з портретами магістрів Лож тощо.

Наступні різновиди пов'язані вже з елліністичними й римськими монетами. Зокрема, саме в Давньому Римі все більшої популярності набуває зображення архітектурних об'єктів, що згодом розвинеться у міський пейзаж. Цікаво, що коли зображення тварин передує зображенню людини, то пейзаж природний виникає набагато пізніше міського.

Схожа ситуація і з різновидом шрифтової медалі — реверси з написами без зображень з'являлися вже на грецьких монетах, однак поширення набули тільки в римський період, коли розрісся бюрократичний апарат і написи набули більшого значення, ніж зображення. Однак через відсутність загального вміння читати, використання написів на монетах було обмежене. На ренесансних медалях написи мають уже більш самостійне значення. Від XVIII ст. шрифтові композиції стають одними з найпоширеніших вирішень реверсів, проте мають винятково допоміжний характер. Лише у XX ст. шрифтові композиції отримують самостійне значення.

До часів пізньої античності слід зарахувати і початок етнічного напрямку медальєрного мистецтва. Зустрічаючись з різними народами на шляху своєї експансії, спочатку греки Александра Македонського, а згодом римляни зацікавлювались їхнім зовнішнім виглядом і культурою. Перші монети з етнічним сюжетом переважно зображували переможених ворогів: даків, парфян, галів та ін. З іншого боку, народи, що зазнали впливу римської цивілізації, починають створювати власні образи за подобою римських монет. Подібним чином індіанці на монетах США виникають як підкорені народи, і лише пізніше медальєрів починають цікавити індіанці самі по собі, зрештою, і представники індіанських племен починають відображувати реалії своєї культури у формі медалі.

Наступні різновиди з античною нумізматикою можна пов'язати тільки опосередковано. Розвиток художньої медалі

на вільну тему став можливою лише завдяки поєднанню концепції свободи людської волі та романтичного уявлення про художника як медиума між божественним і людським світами, керувати котрим повинно натхнення, а не замовник.

У більшості джерел така медаль має назву “художня”, однак термін “тематична” має три переваги. По-перше, кожний з медальних жанрів є художнім, тож немає підстав наділяти цим привілеєм лише один з них. По-друге, термін “тематична медаль” дозволяє встановити послідовність виникнення різновиду, що еволюціонував від медалі на замовлений сюжет до медалі на вільну тему. Нарешті, по-третє, завдяки терміну “тематична медаль” можна з легкістю встановити такі її підвиди як музика й танець, образ жінки, наукові відкриття, мистецькі твори, абстрактні композиції тощо.

Початком XVII ст. датується поява такого цікавого медального різновиду як медаль-календар. У XX ст. під впливом новітніх художніх експериментів у медальєрному мистецтві календарний сюжет стає все більш образним і філософськи насиченим.

З давніх часів монети могли використовувати як нагороду, проте таке застосування було ситуативним і не дуже пов'язаним із зображенням. Військова нагородна медаль як особливий різновид розвивається лише від XVIII ст., спочатку в Росії, а згодом — у всіх інших країнах Європи. Щодо спортивної медалі як підвиду нагородної, найбільшу художню вартість становлять олімпійські медалі, задля виготовлення яких з часу першої в сучасній історії Олімпіади запрошували найвидатніших медальєрів свого часу.

З викладеного випливає наступна послідовність основних різновидів медальної композиції: 1) анімалістична; 2) релігійна; 3) історична; 4) портретна; 5) пейзажна; 6) шрифтова; 7) етнічна; 8) тематична; 9) календарна; 10) нагородна; 11) інші.

Зрозуміло, що кожний з цих різновидів містить різноманітні підвиди. У рамках нашої розвідки неможливо охопити все їх розмаїття, як і провести цілком послідовну й строгу класифікацію медалі за трьома показниками: розмір, призначення та сюжет. Метою роботи є введення у проблематику та попереднє окреслення шляхів виходу з глухих кутів. Прокладання “битих

доріг”, тобто ширшого з’ясування цієї проблеми, — завдання наступних публікацій.

1. Голуб В.П. Методичні вказівки до теми “Техніка медальєрного мистецтва” з дисципліни “Скульптура” для студентів V курсу спеціальностей “Образотворче та декоративно-прикладне мистецтво”, денної форми навчання. — Полтава : ПолтНТУ, 2008. — 13 с. 2. Косарева А.В. Искусство медали /А.В. Косарева. — М. : Просвещение, 1977. — 127 с. 3. Johnson D. Wayne “How To Name. A Medal — First Step In Cataloging”. — [Електр. ресурс]. — Режим доступу: <http://medalblog.wordpress.com/2013/02/18/how-to-name-a-medal-first-step-in-cataloging/>.

Annotation

Vasyl Hurmak. Medal: the problem of genre classification. *The article continues to explore the problems of contemporary medal art, focusing on the difficulties of defining the genre of different coins. Classification by genre accepted in Ukrainian art criticism today is inherited from the Soviet era and is chronologically and ideologically obsolete. The article proposes a different method of determining genre of medals based on historical development of the medal art from Antiquity to the present.*

Keywords: art medal, medallion, plaque, medal genres.

Аннотация

Васи́лий Гу́рмак. Медаль: проблемы жанровой классификации. *Статья продолжает исследование проблемных зон современного медальерного искусства, сосредотачивая внимание на сложностях с определением жанра той или иной медали. Принятая на сегодня в украинском искусствоведении жанровая классификация получена в наследство от советского искусствознания, т.е. является устаревшей как хронологически, так и идеологически. Предлагается метод становления жанровых дефиниций, связанный с историческим развитием медальерного искусства от античности и до наших дней.*

Ключевые слова: художественная медаль, медальон, плакета, медальные жанры.